

Între oriental și romanic. Istoria unor cuvinte

Between Oriental and Romanic. The history of some words

Simona CONSTANTINOVICI

Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

Universitatea de Vest din Timișoara

e-mail: simonadiana@hotmail.com

Abstract

We tried to demonstrate in this paper that the Oriental influences, of Arabic type, had not directly touched each and every Romanic language. Romanian, for example, does not contain proper Arabic elements. The Arabic influence over Romanian has been an indirect one, through French. The words of Arabic origin, which had joined a Romanic language, especially French, reached the Romanian language thanks to the re-romanization process. One may call these loanwords “international words”, because they can be found all over the Oriental and Occidental linguistic areas, even though some of them don’t belong to the scientific style. Depending on the languages that met directly or indirectly, the loanwords we discussed here could be considered of second, third, even fourth rank. However, we were less interested in this aspect, but intended to emphasize the unitary character of an important part of the present Romanian vocabulary.

Key words: *vocabulary, linguistic, Oriental, influences, languages, style*

Cuvinte cheie: *vocabular, lingvistic, oriental, influențe, limbaje, stil*

„Pentru cel căruia cuvântul *filologie* îi sugerează studierea plictisitoare și derizorie a cuvintelor, totuși, afirmația lui Nietzsche că, alături de marile spirite ale secolului al XIX-lea, el este un filolog, îi va părea o surpriză – dacă nu e amintit *Louis Lambert* al lui Balzac: «Ce carte minunată s-ar putea scrie povestind viața și aventurile unui cuvânt! Fără îndoială, un cuvânt a primit diferite impresii ale evenimentelor pentru care a fost utilizat; în funcție de locurile unde a fost folosit, un cuvânt a trezit diferite feluri de impresii la diferiți oameni; dar nu e și mai măreț să consideri un cuvânt în triplul său aspect de suflet, trup și mișcare?» [1]

Până în secolul al XV-lea, civilizația superioară de tip oriental a dominat Occidentul. Cunoștințele vaste ale Orientului, atât din domeniul științei (matematică, alchimie, medicină), cât și din domeniul comercial și maritim, îi asigurau, neîndoielnic, o aură importantă în lumea avidă de inedit a Occidentului. Europeanii ieșeau de-abia din zbuciumatul Ev Mediu. Renașterea a fost aceea care a permis o deschidere spirituală fără precedent, favorizând dorurile de călătorie și de descoperire a unor noi orizonturi culturale.

Împrumuturile lexicale făcute în secolul al XVI-lea de limbile romanice privesc, în primul rând, obiceiurile și religia popoarelor orientale. Aceste împrumuturi au facilitat înțelegerea mai temeinică a raportului dintre Orient și Occident. Potrivit spuselor lingvistului francez Gaston Paris, împrumuturile au menirea de a umple spațiile goale existente într-un vocabular și dovedesc capacitatea limbii de a primi noi idei și elemente de cultură. [2]. Rolul intermediarilor în împrumuturile lexicale de acest tip este capital. Care au fost intermediarii ce au permis adoptarea de cuvinte noi în limbile romanice, spre exemplu, căci la două dintre aceste limbi, franceza și româna, îndeosebi, ne vom referi în cele ce urmează? Dacă ne raportăm la tipologia enunțată de lingvistul L. Deroy [3], ne putem referi, în primul rând, la intermediarii **externi**. Aici ar putea intra: **1.** O națiune care exercită un trafic comercial între două țări, cum a fost cazul Venețienilor între Europa Occidentală și Orient. **2.** Națiuni care, în urma unor „accidente” din istorie, au jucat un rol important în propagarea unei limbi. Acesta a fost cazul Africii de Nord, Spaniei, Siciliei după invazia arabă sau cazul românei după contactul cu limba turcă. **3.** Minorități aloglote incluse într-o națiune, cum

ar fi trupele nord-africane în Franța, în timpul primului război mondial, maghiarii în inima țării noastre, în Transilvania. Poate fi vorba, de asemenea, de intermediari **interni**, adică persoane care au trăit o vreme în străinătate. A fost cazul cruciaților, al soldaților și al trăgătorilor din Africa, al diplomaților, al coloniștilor, al comercianților de tot felul. În aceeași categorie intră marinarii, care din călătoriile lor aduc, în țara de origine, lucruri inedite, dimpreună cu denumirea acestora; scriitorii, care impun anumite cuvinte noi, le fac să fie la modă. Foarte adesea, atunci când un cuvânt împrumutat este integrat în altă limbă, își va pierde sensul propriu și va suferi inevitabil câteva modificări de ordin semantic. Lingvistul francez Antoine Meillet explică faptul că „dacă (aceste cuvinte) pătrund cu adevărat în limba comună și sunt folosite în mod curent, acest lucru nu va fi posibil decât printr-o modificare de sens. Valoarea precisă și riguroasă a unui termen ține de „îngustimea” unui mediu în care (pre)domină aceleași interese și unde nu este nevoie să se exprime totul. Ieșit din acest mediu restrâns, în care-și avea valoarea lui specială, cuvântul își pierde imediat din precizie și tinde să devină din ce în ce mai vag. (trad. n.)” [4]

Termenul **amiral** a fost utilizat, la început, în limbile romanice, pentru a desemna un personaj la sarazini (împrumut din ar. *amīr* „șef, prinț”). (*Sarazin*, -i este o denumire dată de autorii antici populației Arabiei apusene și sudice. La începutul Evului Mediu, ea s-a extins asupra tuturor arabilor, iar, mai târziu, în timpul cruciadelor, asupra tuturor popoarelor musulmane.) [5] Încetul cu încetul, sensul său s-a lărgit, fiind aplicat mai apoi pentru numirea comandantului unei flote creștine. A devenit finalmente un titlu în marină. Originea sa străină s-a estompat complet și, pentru un non-filolog, cuvinte de tipul: *amiral*, *recif*, *zero*, sunt cuvinte împrumutate din franceză, pur și simplu, fără trimitere la felurite realități orientale.

Cruciații au adus din Orient jocul de șah. Apărut în India, la sfârșitul secolului al V-lea, sub denumirea de *ciaturanga*, jocul de șah a pătruns în Europa prin intermediul arabilor, care-l denumeau *santrandj* (v. expresia arabă *shāh mat* „regele este mort”). Când acest joc al minții, al inteligenței, a devenit foarte popular, termenul **șah** (< fr. [jeu d'] *échecs*) s-a integrat perfect în lexicul francez, de unde a fost împrumutat ulterior în română. A dobândit aici un sens nou, derivat, abstract, acela de *insucces*, *revers*. Cuvintele împrumutate sunt, așadar, susceptibile de numeroase modificări semantice, fie că e vorba de o restrângere de sens, fie de o extensie semantică. Se întâmplă uneori să asistăm la o schimbare completă, totală de sens.

Cuvântul spaniol *zarabanda* a fost împrumutat din ar. *Sarband*, care desemna „un dans lasciv acompaniat de castaniete”. Cuvântul francez *sarabande*, împrumutat prin intermediul spaniolei, a avut, la început, sensul de „dans lent, din trei timpi”. Mai târziu, când cuvântul s-a popularizat, s-a decelat în structura lui lexemul *bandă*, de origine germană, cu semnificația „trupă”. **Sarabanda** devine, începând cu acest moment, „un dans agitat, cu mișcări amestecate, în opoziție cu ar. *sarband*. În lucrările lexicografice actuale, definiția sună astfel: dans popular spaniol de origine orientală, cu caracter solemn, maiestuos, în mișcare lentă și în măsură de 3/4 sau 2/4. În secolele XV-XVI, *sarabanda* se executa înaintea comediilor muzicale. În secolul al XVII-lea, în Franța, devine dans de curte, răspândindu-se apoi și în alte țări europene. În secolul al XVIII-lea este introdusă în balet. Ca formă muzicală, *sarabanda* se fixează ca partea a treia a suitei instrumentale începând din secolele XVII-XVIII. Schimbarea de sens poate fi accidentală sau legată intim de etimologia populară a unui cuvânt. Se întâmplă, uneori, să aibă loc o adevărată *deturnare de sens*, justificată de natura raporturilor dintre cele două, trei sau chiar mai multe culturi aflate în contact.

Prezentăm, în continuare, o listă de împrumuturi romanice a căror rădăcină/ structură este orientală. Sunt cuvinte pline de farmec, deosebit de expresive și, prin urmare, susceptibile de a fi frecvent folosite de scriitori. „O parte din farmecul limbii noastre stă în faptul că nu putem fi nici simplă limbă a naturii necultivate, nici searbădă plantă de seră, ci făurim un instrument armonic în care ambele elemente să fie strâns contopite, cum n-ar putea face niciodată un compromis eclectic.” [6] Criteriul de clasificare este unul alfabetic. Vom lua în considerare, acolo unde acest fapt este posibil, suita transformărilor sale semantice și, eventual, contextele lingvistice în care poate să apară acel lexem. Dacă analizăm aceste lexeme, vom constata că, din secolul al XII-lea până în secolul al

XIX-lea, volumul împrumuturilor făcute de franceză din limba arabă este regulat, fără întrerupere. De remarcat ar fi faptul că în secolul al XVI-lea, francezii au împrumutat cele mai multe cuvinte arabe prin italiană, spaniolă, prin canal latin, așadar, sau direct, de la sursă. Și limbile turcă, provensală, portugheză s-ar putea ordona printre limbile intermediare. Renașterea, perioadă de strălucire, a permis dezvoltarea a numeroase contacte cu vecinii italieni sau spanioli. Această perioadă a fost întotdeauna caracterizată ca o deschidere culturală, intelectuală fără precedent. O demonstrează numeroasele cuvinte împrumutate prin canal latin, cuvinte care aparțin unor domenii de activitate diferite: astrologie (*Aldebaran*, cuvânt de origine arabă (< *al*, articol, și *debaran* „următor [Pleiadelor]”), cu sensul „stea de mărimea stelară unu, din constelația Taurul”), matematică (fr. *algèbre* – rom. *algebră*), botanică, civilizație (fr. *chérif* – rom. *șerif*).

Cuvintele de origine arabă integrate într-o limbă romanică, mai cu seamă în franceză, ajung în limba română grație procesului de reromanizare. [7] Aceste cuvinte ar putea fi considerate *internaționalisme*, deoarece se regăsesc pe toate ariile lingvistice, atât orientale cât și occidentale, și aceasta chiar dacă nu toate aparțin stilului funcțional științific. De asemenea, împrumuturile analizate în această lucrare pot fi considerate de gradul doi, trei sau chiar patru, în funcție de limbile care au intrat în contact direct sau indirect. Pe noi ne-a interesat mai puțin acest fapt, cât demonstrarea caracterului omogen al unei părți deloc de neglijat din lexicul românesc actual. Și, dacă ar fi să cităm un mare latinist și stilistician contemporan: „Nu ne poate lăsa indiferenți amănuntul că dezvoltarea imaginii, care zăcea ascunsă în structura intimă a cuvântului, se însoțește, pentru beneficiar, cu senzația unei plăcute surprize.” [8]

Influențele orientale, de tip arab, nu s-au manifestat direct asupra tuturor limbilor romanice. Româna nu are elemente arabe propriu-zise. [9] Aceste influențe sunt *indirecte*, realizate prin intermediul francezei, care a constituit întotdeauna pentru limba noastră o „mină de neologisme”. [10] „Deosebiri între limba română și celelalte limbi romanice și apropierea cu limbile balcanice se explică din această orientare a noastră – cuvântul „orientare” însuși derivă de la „Orient” – și izvorăsc în mare parte din faptul că noi, *singurul popor latin de religie ortodoxă*, am rămas în curs de multe veacuri **cu fața întorși spre Orient.**” [11]

În istoria unui cuvânt împrumutat vine un moment în care el încetează să fie considerat ca un cuvânt străin. Împrumutul se caracterizează printr-o asimilare fonetică perfectă, care face ca originea sa străină să nu mai fie bănuită de locutori, cel puțin într-o primă instanță. Variațiile la nivelul pronunțării și grafia cuvintelor împrumutate reflectă gradul lor de asimilare. Capacitatea unui împrumut de a isca derivate sau compuse, de a intra în structura unor unități frazeologice, de a-și forma paradigme sinonimice, de a fi polisemantic, este, de asemenea, un semn al integrării lui depline într-o limbă – gazdă. Împrumuturile franceze cu semantism oriental, cuvintele „exotice” analizate în acest articol, susceptibile de a intra, după cum am mai afirmat, în categoria internaționalismelor, au un statut aparte. Ele ar putea fi împărțite într-un vocabular activ (cuvinte folosite frecvent de vorbitori) și un vocabular pasiv (cuvinte folosite de anumiți vorbitori, dar neactivate în mod uzual). [12]

ALCOOL, (1) *alcooli*, s.m., (2,3) *alcooli*, s.n. (din fr. *alcool*) Atestat în limba franceză ca împrumut din ar. *al-kuhl*, cu sensul prim „lucru subtil”; „antimoniu pulverizat”. Termen propriu chimiei. Sensurile actuale: **1.** Derivat obținut prin înlocuirea unui atom de hidrogen din molecula unei hidrocarburi cu un oxidril. **2.** Lichid incolor, inflamabil, cu miros și gust specific, obținut prin fermentarea zaharurilor din cereale, fructe etc. sau pe cale sintetică și folosit la prepararea băuturilor spirtoase, ca dezinfectant, combustibil, dizolvant etc.: etanol, alcool etilic, spirt. Câteva sintagme în care poate să apară: *alcool denaturat*, *alcool rafinat*, *alcool sanitar*, *alcool solidificat*. **3.** Băutură alcoolică.

ALGEBRĂ s.f. (din fr. *algèbre*, lat. *algebra*) [13] Atestat în franceză ca împrumut din ar. *al-djabr*, cu sensul „reducere, reparație; a reuni, a pune la un loc”, prin cuvântul existent în latina medievală: *algebra*. Algebra este o știință veche ale cărei prime achiziții urcă în al doilea mileniu î. e. n. (descoperirea numerelor întregi, a celor raționale și iraționale a fost făcută de babilonieni, apoi de egipteni). Matematicienii greci, Pitagora, Euclide, Arhimede, au fost preocupați de algebră,

știință pe care au atașat-o geometriei. În Evul Mediu, indienii au inventat zeroul și numerele negative. Aceste descoperiri au fost perfecționate de arabi, apoi introduse, la sfârșitul secolului al XV-lea, în Italia. De aici ajung în Franța și, mai apoi, în Germania. Parte a matematicii care are ca obiect generalizarea calculului numerelor. Sensuri decelabile în lexicul românesc: **1.** Teorie a operațiilor privind numerele reale (pozitive ori negative) sau complexe și rezolvarea ecuațiilor prin substituirea prin litere a valorilor numerice și a formulei generale de calcul numeric particular. * Manual școlar care se ocupă cu studierea acestor operații. **2.** (În sintagma) *Algebra logicii* – parte a logicii matematice care cuprinde calculul propozițiilor, claselor și al relațiilor.

ALMANAH, *almanahuri*, s.n. (din fr. *almanach*, lat. *almanachus*) Atestat în franceză ca împrumut din ar. *al-manākh*, prin latina medievală (*almanachus*). Sensuri actuale: **1.** Calendar care cuprinde date de popularizare din diferite domenii. * Publicație anuală, în formă de volum, care cuprinde un calendar și un bogat material beletristic sau de altă natură, precum și diverse note informative cu caracter enciclopedic. **2.** Publicație periodică de literatură, pentru un anumit domeniu de activitate.

AMALGAM, *amalgame*, s.n. (din fr. *amalgame*, lat. *amalgama*) Atestat în franceză ca împrumut din arabă, prin intermediul latinei alchimiștilor (*amalgama*). Sensuri actuale reperabile în lexicul românesc: **1.** Aliaj de mercur cu alt metal. Poate fi solid, plastic sau lichid. Pe formarea de amalgame se bazează extragerea unor metale (aur, argint etc.) din minereuri. **2.** Fig. Amestec de elemente disparate; talmeș-balmeș.

BEDUIN, **-Ă**, *beduini*, *-e*, s.m. și f., adj. (din fr. *bédouin*) Atestat în franceză ca împrumut din ar. *bedoui*, cu sensul „nomad din deșert”. Sensuri actuale: **1.** S.m. și f. Arab nomad din Peninsula Arabia și din Africa de Nord, care se ocupa mai ales cu creșterea vitelor. În ultimele secole, beduinii au trecut la viața sedentară. **2.** Adj. Care aparține beduinilor.

CHITARĂ, *chitare*, s.f. (din it. *chitarra*; fr. *guitare*) Variantă: *ghitară*. Atestat încă din 1360, ca împrumut în franceză din ar. *qīṭārāh*, prin intermediul cuvântului spaniol *guitarra* (gr. *kithara*). Instrument de muzică din familia lăutei, de origine orientală, adus de mauri în Spania, în mod tradițional cu șase coarde și cu o cutie de rezonanță plată, care emite sunete prin ciupire sau lovire cu degetele.

ELIXIR, *elixire*, s.n. (din fr. *élixir*) Împrumutat în franceză, în secolul al XIV-lea, din ar. *el-iksīr* (*al aksir*), cu sensul „piatră filozofală”. De fapt, termenul este de origine greacă, aparține domeniului farmaceutic și s-a impus în limba română cu înțelesul: „esență”, „licoare spirituală”, „băutură cu proprietăți miraculoase pe care o căutau, în evul mediu, alchimiștii pentru a obține viață veșnică; *p. ext.* (azi) băutură scumpă, aleasă”. Definiția științifică: alcoolat care conține principii volatile din substanțe, în special uleiuri volatile. În trecut a fost mult utilizat în terapeutică, cele mai cunoscute elixire fiind: *elixirul antiseptic*, *elixirul carminativ* și *elixirul paregoric*. Acest sens s-a păstrat la nivelul limbii familiare: tip de medicament având la bază diverse esențe sau extracte de plante medicinale. Apare într-o sintagmă nominală consacrată: *elixirul tinereții*.

EMIR, *emiri*, s.m. (din fr. *émir*) Împrumutat direct în franceză, secolul al XIII-lea, din cuvântul arab *āmīr*, cu sensul „șef, prinț”. Titlu onorific dat descendenților lui Mahomed; persoană având acest titlu. Guvernator sau principe domnitor în unele țări musulmane din Orientul Apropiat și Mijlociu. Numele unei țări conduse de un emir: *Emiratele Arabe Saudite*.

FACHIR, *fachiri*, s.m. (din fr. *fakir*) În 1653 atestat în franceză, limbă în care a fost împrumutat din cuvântul arab *faqir*, cu sensul prim de „sărac”. Un *ascet cerșetor*, persona care trăia din pomenile credincioșilor, era desemnat cu acest termen. Acest sens secund, derivat din cel denotativ, vine din India. Prin extensie, călugăr sau ascet musulman ori hindus rătăcitor, adept al sufismului sau orice persoană care dă un spectacol/ practică exercițiile yoga mortificatoare proprii asceților. Sens curent, obținut prin extensie semantică: *prestidigitator*, *hipnotizator*, *iluzionist*, *îmblânzitor* de șerpi la circ, de obicei originar din India.

FANFARON, **-OANĂ**, *fanfaroni*, *-oane*, s.m. și f., adj. (din fr. *fanfaron*) Împrumut în franceză (sfârșitul sec. al XVI-lea) din ar. *fānfār*, cu sensul „guraliv, dezinhibat”, prin intermediul

cuvântului spaniol *fanfarron*. Persoană care se mândrește, se laudă cu curajul său, cu cuceririle sale închipuite, ieșite din comun; lăudăros.

GAZELĂ, *gazele*, s.f. (din fr. *gazelle*) Atestat în franceză, încă din 1272, ca împrumut din ar. *ğazāla*, prin intermediul italianescului *gazella* (*Gazella granti*, *Gazella dorcas*). Nume dat mai multor genuri de mamifere rumegetoare din familia antilopei, cu corpul suplu, grațios, cu picioarele lungi și sprintene, cu coarne în formă de liră cu îngroșări inelare, prezente la ambele sexe, și cu ochii mari, care trăiesc în stepele și deșerturile africane și asiatice; animal care face parte din unul dintre aceste genuri. Cruciații trebuie să fi văzut astfel de animale în Orient.

GAZEL, *gazeluri*, s.n. (din fr. *ghazel*) Atestat în franceză, din 1697, ca împrumut din ar. *ğazal*, termen care desemnează un anumit tip de poezie arabă (orientală), cu formă fixă. Piesă în versuri consacrată a cânta dragostea și beția în poezia arabă. Apare în creația poezilor școlii romantice. Dicționarul enciclopedic îl consemnează ca fiind: tip special de poezie, răspândit începând cu sec. al VII-lea e.n. mai ales în literaturile orientale. Gazelul cântă, de obicei, într-o formă ușoară, dragostea și vinul. Are între 4 și 15 versuri (ultimul indicând uneori și numele autorului). Este alcătuit din distihuri în care al doilea vers al fiecărui distih are aceeași rimă cu versurile primului distih. În literatura română, gazelul a fost cultivat de G. Coșbuc.

GIRAFĂ, *girafe*, s.f. (din fr. *giraffe*) Atestat în franceză, încă din 1298, ca împrumut din ar. *zarāfa*, prin intermediul italianescului *giraffa*. Două sensuri pot fi decelate: **1.** Gen de mamifere rumegetoare cu corpul scurt, cu gâtul și picioarele de dinainte lungi, cu capul mic cu două cornițe osoase acoperite cu piele, cu blana albicioasă cu pete brune, care trăiesc în savanele din Africa (*Giraffa*); animal care face parte din acest gen. **2.** Suport care permite deplasarea unui microfon (în scenele în care actorii sau cântăreții se mișcă în scenă).

GUDRON, *gudroane*, s.n. (din fr. *goudron*) Împrumutat în franceză, în secolul al XIII-lea, din ar. *qāṭran*, cu același sens. În franceza veche exista cuvântul *catran*. **1.** Lichid vâscos de culoare închisă, cu miros specific, care se obține prin distilarea uscată a unor materii organice, precum petrolul, cărbunii sau lemnul; catran. Pe scurt: produs uleios. Româna deține și termenul sinonim *catran*, împrumut din tc. *katran*. Expr. *A se face catran (de mânie sau de supărare)* – a se supăra foarte tare. **2.** Sens figurat: Supărare mare; venin. *Are catran la inimă*. **3.** (Pop.; în expr.) *Catran de...* – foarte, extrem de... *Catran de scump*. Verbul aferent a *cătrăni* (pe cineva).

HAREM, *haremuri*, s.n. (din tc. *harem*, fr. *harem*) Atestat în franceză, din 1560, ca împrumut din ar. *harām*, cu sensul „lucru interzis, ilicit, oprit, sacru”. Pe tot parcursul secolului al XVI-lea își menține acest sens, propriu limbii de origine, anume „mare păcat”. Din secolul al XVII-lea, asistăm la o modificare radicală de sens: „apartament rezervat femeilor musulmane, femeilor unui serai, în vechile palate otomane”. Marile haremuri ale bogaților, înalților demnitari din Turcia, Iran, Afganistan și din alte țări erau păzite de eunuci. Intrarea bărbaților era interzisă, cu excepția stăpânului și copiilor lui. Sens actual: totalitatea cadânelor unui mahomedan poligam; parte a casei rezervată cadânelor.

HAZARD, *hazarduri*, s.n. (din fr. *hasard*) Împrumut în franceză, de secol XII, din ar. *āz-āhr* (*zahr*), care desemnează un zar de joc, zarurile. Prin intermediul cuvântului spaniol *azar*. Două sensuri se desprind: unul vechi, „nume al unui joc cu zaruri, frecvent în evul mediu, și unul modern, figurat, de tipul, „împrejurare sau concurs de împrejurări (favorabile sau nefavorabile) a căror cauză rămâne în general necunoscută”; *p. ext.* „caz, eveniment fortuit, întâmplare neprevăzută, neașteptată; soartă, destin”. Expr. *Joc de hazard* – joc de noroc. Au devenit celebre versurile franceze, care, de fapt, reunesc cele două sensuri: *Un coup de dés n'abolira jamais le hasard*. (Mallarmé, *Le cygne*).

HAȘIȘ, *hașișuri* (forma de plural nu se utilizează), s.n. (din fr. *haschisch*) Împrumut în franceză (atestat din 1556) din ar. *hašīš* (*hashish*), care desemnează o iarbă, asociată mai apoi cu cânepa exotică, indiană (*Cannabis indica*) și cu substanța narcotică, cu drogul halucinator sau cu excitantul psihic care se poate extrage din aceasta. Cuvântul ajunge în lexicul francez prin relațiile de călătorie în Orient.

JUPĂ, *jupe*, s.f. (din fr. *jupe*) Împrumutat în franceză, în secolul al XII-lea, din ar. *ğubba* (*dūbbah*), care desemnează o haină lungă, din lână, purtată de bărbați. A fost împrumutat în franceză prin intermediul Sicilienilor (*jupa*). A ajuns să însemne obiect de vestimentație feminină; fustă. În expresia *mini-jup(ă)*.

LILIAC, *lilieci*, s.m. (din tc. *leylāk*) Atestat în franceză, din 1651, ca împrumut din ar. *līlāk*, cu sensul „indigo”. Prin intermediul spaniolei. Arbust ornamental, înalt cu frunze ovale, cu flori foarte parfumate, albe sau colorate în diferite nuanțe de violet sau albastru-violet, crescute în formă de buchete. Sinonime: *iorgovan*, *mălin* (*Syringa vulgaris*). Limba română livrescă a dezvoltat și un adjectiv cromatic invariabil, intim legat de aspectul acestui arbust: *lila* „mov, indigo, violet, liliachiu” (fr. *lilas*). În franceză, atât substantivul cât și adjectivul sunt exprimate prin același corp fonetic, pe când în română avem două cuvinte diferite (*liliac* și *lila*).

MAGAZIN, *magazine*, s.n. (din fr. *magasin*) Împrumut (atestat în anul 1400) în franceză din ar. *makhāzin*, cu sensul „depozit, birou”. Prin intermediul provensalei sau al italienei. În secolul al XV-lea desemna antrepozitele comerciale din Africa de Nord. Mai târziu, depozit de mărfuri. Sensuri actuale: **1.** Loc în care se expun și se vând diferite mărfuri; prăvălie (mare). **2.** Publicație periodică (ilustrată) cu material din domenii variate sau, *p. ext.*, (urmat de determinări) dintr-un anumit domeniu.

MAMELUC, *mameluci*, s.m. (din fr. *mamelouk*) Atestat în franceză, încă din 1193, ca împrumut dintr-un cuvânt arab din Egipt *māmlūk*, cu sensul „sclav”. Prin intermediul cruciaților. Nume dat membrilor poliției călare ai cărei șefi guvernau Egiptul. Nume dat componentilor unui corp de oaste special, creat în timpul sultanilor Egiptului și Siriei din dinastia Eiubizilor (1171-1250). Se recrutau la început din rândurile sclavilor, mai ales transcaucazieni. Cu timpul, gărzile de mameluci au avut un rol politic din ce în ce mai mare, până când, după ce au răsturnat dinastia Eiubizilor, dintre emirii lor au început să fie aleși sultanii Egiptului (*bahrizii*, 1250-1390, și *burdjiții*, 1390-1517). După cucerirea Egiptului de către turci (1517), mamelucii au continuat să aibă un mare rol militar, formând elita armatei egiptene. Corpul mamelucilor a fost desființat (1811) în urma unei răscoale a acestora, de către Mehmet Ali, vicerege al Egiptului. Sensuri decelabile în română: **1.** Soldat de cavalerie din garda personală a sultanilor din Egipt. * Cavalerist francez dintr-un escadron format în timpul campaniei din Egipt și pe care Napoleon I îl va integra în garda imperială în 1804. **2.** Fig. Om lipsit de personalitate, de păreri proprii.

MAROCHIN s.n. (din fr. *maroquin*, it. *marochino*) Împrumut în franceză, de secol XV, din numele propriu *Marokko* sau *Maroc*, țară unde se fabrica pielea. Piele de țap sau de capră, mai rar de oaie sau de vițel, apretată, tăbăcită vegetal cu ajutorul nucii de gogoasă (termen din botanică) sau de sumac pentru a căpăta lustru și finețe; cordovan. Este folosit la confecționarea articolelor de marochinărie, de galanterie și în legătoria de cărți. Cuvântul românesc, derivat în limba de origine, *marochinărie* (< fr. *maroquinerie*) se referă la un anumit domeniu de activitate, căruia îi sunt proprii prelucrarea pielii și confecționarea de obiecte vestimentare din piele.

MASA, *masez*, vb. I Tranz. și refl. (din fr. *masser*) Atestat în franceză din 1779, limbă în care este un împrumut din ar. *massā*, cu sensul „a atinge, a palpa”. Verbele prin care ar putea fi echivalat semantic sunt: *a freca*, *a presa*, *a pietrifica*, *a trage* (diferite părți ale corpului cuiva, cu ajutorul mâinilor sau cu instrumente speciale, pentru a diminua o durere sau pentru a da mai multă suplețe, a ameliora tonicitatea musculară).

MESCHIN, -Ă, *meschini*, -e, adj. (din fr. *mesquin*) Atestat în 1611 ca împrumut în franceză din ar. *miskīn*, cu sensul „sărac”. În franceza veche desemna un fecior, un bărbat tânăr. Împrumutat prin intermediul italianescului *meschino*. Sensuri actuale în română: **1.** Preocupat de interese mărunte. * Lipsit de generozitate, de noblețe sufletească, mic la suflet, egoist, josnic, murdar. Interese meschine. **2.** (Mai ales despre abstracte) Lipsit de importanță; neînsemnat, mărunț, banal. **3.** (Despre construcții) Sărăcăcios. * Lipsit de măreție; mic. Acest ultim sens este mai apropiat de sensul primordial al termenului, cel prezent în limba de origine.

MOLAH, *molahi*, s.m. (din tc. *mola*; fr. *mollah*, *mulla* sau *mullah*) Împrumutat în franceză, la sfârșitul sec. al XVII-lea, din ar. *mawlā*, cu sensul „stăpân, senior”. În *Scrisorile persane* ale lui

Montesquieu, regăsim varianta *mollak*. Împrumutat prin intermediul povestirilor de călătorie, cu referință la Turcia. Judecător turc, superior cadiului, în anumite cetăți. Savant, doctor în drept canonic. Preot musulman. În română este privit ca un turcism învechit.

MUMIE, *mumii*, s.f. (din ngr. *múmia*, it. *mumia*, fr. *momie*, germ. *Mumie*) Împrumut în franceză din ar. *mūmiyā*, care vine de la rădăcina *mum-* „ceară”. Acest cuvânt a pătruns în limba franceză prin intermediul latinei medievale (*mumia*), cu sensul de „remediu”. Sensul actual: Cadavru conservat prin procedee de uscare și de îmbalsămare proprii vechilor egipteni. (Mumificarea a fost practică mai ales de vechii egipteni și este legată de credința despre viața de după moarte.) * Fig. (Depr.) Om foarte slab, foarte palid sau lipsit de vlagă.

NABAB, *nababi*, s.m. (din fr. *nabab*) Atestat în franceză, din 1614, ca împrumut din ar. *nūwwāb* (pluralul lui *nāīb*), cu sensul „locotenent; locțiitor”. Titlu purtat de guvernatorii regiunilor desprinse din Imperiul marilor mogoli. Prin extensiune, în secolul al XVIII-lea se numeau nababi funcționarii superiori ai campaniei Indiilor de Est, care se întorceau în Anglia cu mari bogății. Două sensuri pot fi decelate: **1.** Un sens istoric – titlu dat, în India musulmană, în Iran sau Pakistan, unor mari ofițeri ai sultanului; **2.** Un sens modern – personaj fastuos și foarte bogat.

NADIR s.n. (din fr. *nadir*) Împrumut de secol XIV, în limba franceză, din ar. *nadhīr* „opus la, în față”. Termen aparținând astronomiei, cu înțelesul: Punct imaginar de pe bolta cerească, opus zenitului, situat la intersecția verticalei locului la care ne referim cu emisfera cerească inferioară.

RACHETĂ, *rachete*, s.f. (din fr. *raquette*) Atestat în franceză, încă din 1314, ca împrumut din ar. *rāha(t)*, cu sensul „palma mâinii”. În anatomia veche, prin acest termen erau desemnate oasele carpiene și tarsiene. În latina medievală: *rasceta*. Cuvântul ajunge în lexicul francez prin traducerea lucrărilor latinești de medicină. Sensul actual: obiect de joc în tenisul de câmp, în badminton sau în ping-pong, alcătuit dintr-o rețea de coarde fixate pe un cadru oval de lemn prevăzut cu mâner, care permite să se lanseze o minge. Un sens secund, derivat din acesta: paletă ovală aplicată pe talpa încălțăminteii pentru a nu se afunda în zăpadă.

RAZIE, *razii*, s.f. (din fr., it. *razzia*, germ. *Razzia*) Atestat în franceză, din 1841, ca împrumut din ar. *gāzia*, cu sensul „incursiune militară, soldată cu prejudicii, daune”. Împrumutat, probabil, în cursul cuceririi Algeriei. Atac al unei trupe de jefuitori. Control inopinat al populației dintr-o anumită rază teritorială, făcut de organele poliției, având drept scop descoperirea unor infractori, a unor contravenienți etc. Sens familiar decelabil în locuțiunea: *a face o razie*.

RECIF, *recife* (pl. și: *recifuri*), s.n. (din fr. *récif*) Atestat în limba franceză, din 1688, ca împrumut din ar. *rassīf*, cu sensul „ridicătură, movilă, dig, în apă sau pe un drum”. Prin intermediul spaniolului *arrecife*. Stâncă sau ansamblu de stânci care se iscă din apa mărilor. Termen din domeniul geologiei, cu sensul „formație de stânci submarine, clădite de organisme (corali, alge etc.) care trăiesc sub formă de colonii în apele mărilor calde și care secretează carbonat de calciu”. Apare mai ales în sintagma nominală *recif coralier*. Aceste depuneri calcaroase sunt foarte numeroase în vestul Oceanului Pacific, în Oceanul Indian, în Marea Roșie și în Marea Caraibilor. După forma și dispoziția lor se deosebesc trei feluri de recif coralier: *marginal* (sau *litoral*), care se găsește lângă țărm, *barieră*, de întindere mare, de zeci de kilometri, situat mai departe de țărm și despărțit de acesta printr-un brâu larg de apă, și *inelar* (sau *atol*), de forma unui inel.

SANTAL, *santali*, s.m. (din fr. *santal*) Atestat în franceză, încă din 1256, ca împrumut din ar. *ṣāndāl*, cu același sens. Limba intermediară este latina medievală (*sandalum*). Din sanscrită: *candana*. Nume dat mai multor specii de arbori scunzi din Asia tropicală, având, după varietăți, lemnul alb (*Santalum album*), dens și mirositor sau brun-roșiatic și fără miros, cu frunze mari și cu flori grupate în ciorchini; arbore aparținând uneia dintre aceste specii. * *Ulei de santal* – esență extrasă prin distilare din lemnul și din rădăcina varietății albe de santal, folosită în medicină și în parfumerie.

SATIN s.n. Variantă: *saten*. (din fr. *satın*) Derivat (secolul al XVI-lea) de la numele orașului chinez *Zāynton* sau *Tsia Toung* (ar. *Zāy tūnī*). Prin intermediul cuvântului spaniol *cetuni*. Sens actual: țesătură deasă de mătase, de bumbac, de fibre sintetice etc., fină, moale, cu una dintre fețe lucioasă, folosită mai ales pentru căptușeli.

SINUS, *sinusuri*, s.n. (din fr. *sinus*) Atestat în limba franceză, din 1626, ca împrumut din ar. *djāyb*, cu sensul „jumătate de coardă dintr-un arc”; „pliu sau deschizătură a unei haine”. Prin latina medievală (*sinus*). S-a produs o modificare, prin confuzie, cu alt cuvânt *sinus*, acela propriu domeniului anatomiei. Sensul modern: Termen specific matematicii, mai precis, funcție trigonometrică egală cu raportul dintre lungimea ipotenuzei și lungimea catetei opuse unghiului respectiv dintr-un triunghi dreptunghi. [14]

SIROP, *siropuri*, s.n. (din fr. *sirop*) Atestat în franceză, încă din 1181, ca împrumut din ar. *charāb*, cu sensul „băutură”. Prin latinescul medieval *sirupus*. Sens modern: soluție lichidă densă, obținută din zahăr dizolvat în apă sau din suc de fructe ori de plante, folosită ca băutură răcoritoare, ca adaos la pregătirea unor dulciuri sau, în farmacie, la prepararea unor medicamente.

SOFA, *sofale*, s.f. (din tc. *sofa*; fr. *sofa*) Atestat în franceză, din 1560, ca împrumut din ar. *soffah*, cu sensul „estradă, banchetă; perină”. Prin intermediul limbii turce. Estradă înălțată și acoperită cu covoare sau perini în Orient. Divan îngust, de obicei cu un căpătâi mai ridicat.

TALC s.n. (din fr. *talc*. Cf. it. *talco*, germ. *Talk*) Atestat în limba franceză, din 1518, ca împrumut din ar. *talq*. Silicat natural hidratat de magneziu, de culoare albă-verzuie, unuros și moale la pipăit, folosit în industria farmaceutică, textilă etc. [15]

TARIF, *tarife*, s.n. (din fr. *tarif*) Pl. și: *tarifuri*. Atestat în franceză, din 1572, ca împrumut din ar. *ta'rīf(a)*, cu sensul „a face cunoscut, a notifica, a publica”. Prin intermediul cuvântului italian *tariffa*. Prețul uzual al unei mărfi determinate, a unui serviciu.

ȚAMBAL, *țambale*, s. n. (din germ. *Zimbel*, lat. *cymbalum*, gr. *kumbalon*, fr. *cymbale*) Pl. și: *țambaluri*. Variante: *țimbal* s.n., *țimbală* s.f. Atestat în limba franceză încă din 1492, ca împrumut din ar. *tabl*, cu sensul „un fel de tambur”. Instrument muzical popular (lăutăresc) de percuție, alcătuit dintr-o cutie de rezonanță de formă trapezoidală, așezată orizontal (pe picioare), prevăzută cu 20-35 de coarde de metal care sunt lovite cu două ciocănele speciale. Folosit mai ales în tarafurile românești și maghiare.

ZENIT s.n. (din fr. *zénith*) Atestat în franceză, încă din 1361, ca împrumut din ar. *samt (-ar-rās)* „drum, cale (dincolo de, deasupra capului)”. Scribii evului mediu au citit *semit* dintr-o eroare. Împrumutat prin intermediul latinei. Termen aparținând astronomiei. Punct al sferei cerești, opus nadirului, situat pe verticala ascendentă a observatorului, adică la intersecția prelungirii verticalei locului cu emisfera cerească superioară; amiază. * Fig. Culme, apogeu, înălțime.

ZERO, *zerouri*, s.n. (din fr. *zéro*) Atestat în franceză din 1485, ca împrumut din ar. *șifr*, cu sensul „vid”. Prin intermediul italianescului *zero*, în momentul în care cuvântul *cifre*, din vechea franceză, care desemna, la început, „zero”, a dobândit sensul său actual. Caracter specific aritmeticii, în formă de cerc și care, luat singur, nu valorează nimic.

Concluzii

Articolul de față încearcă să explice prezența în limba română a unor cuvinte „exotice”, cu rădăcină/ structură orientală. Aceste vocabule, de origine arabă, integrate, începând cu secolul al XVI-lea, într-o limbă romanică, mai cu seamă în franceză, ajung în limba română grație procesului de reromanizare. Ele pot fi considerate *internaționalisme*, deoarece se regăsesc pe toate ariile lingvistice, atât orientale cât și occidentale, și aceasta chiar dacă nu toate aparțin stilului funcțional științific. Împrumuturile analizate sunt de gradul doi, trei sau chiar patru, în funcție de limbile care au intrat în contact, direct sau indirect, de-a lungul timpului. Acest fapt conduce, adesea, la pierderea sensului lor inițial. Este, de altfel, știut că, atunci când un cuvânt împrumutat este integrat în altă limbă, își va pierde sensul propriu și va suferi inevitabil câteva modificări de ordin semantic. Am observat, de asemenea, că aceste cuvinte ar putea fi împărțite într-un vocabular activ (cuvinte folosite frecvent de vorbitori) și un vocabular pasiv (cuvinte folosite de anumiți vorbitori, dar neactivate în mod uzual).

Referințe

- [1] Edward W. Said, *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient*, traducere de: Ana Andreescu, Doina Lică, Timișoara, Amarcord, 2001, p. 142-143.
- [2] Gaston Paris, *La littérature française au Moyen Age: manuel d'ancien français*, Paris, Hachette, 1890.
- [3] L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956.
- [4] Antoine Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Librairie Honoré Champion, 1965.
- [5] *** *Dicționar enciclopedic român*, vol. IV (Q-Z), București, Editura Politică, 1966. p. 303. Acest dicționar a fost utilizat pentru explicarea tuturor cuvintelor existente în lista împrumuturilor romanice.
- [6] D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, Cuvânt înainte, notă asupra ediției și index de Ilie Dan, Polirom, 2000, p.289.
- [7] Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română. Principii – probleme*, București, Editura Academiei, 1987, p. 147-148.
- [8] G.I. Tohăneanu, *Dicționar de imagini pierdute*, Timișoara, Editura Amarcord, 1995, p. 7.
- [9] *** *Enciclopedia limbilor romanice*, coordonator Marius Sala, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 33. Această enciclopedie a fost utilizată pentru explicarea tuturor cuvintelor existente în lista împrumuturilor romanice.
- [10] D. Caracostea, *op. cit.*, p. 294.
- [11] Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol I. *Privire generală*. II. *Rostirea*, București, 1940, p. 364.
- [12] Marius Sala, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 263-264.
- [13] Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958-1966. Acest dicționar a fost utilizat pentru explicarea tuturor cuvintelor existente în lista împrumuturilor romanice.
- [14] Vasile Breban, *Dicționarul general al limbii române*. Ediția revăzută și adăugită, vol. I-II, București, 1992. Acest dicționar a fost utilizat pentru explicarea tuturor cuvintelor existente în lista împrumuturilor romanice.
- [15] I.-Aurel Candrea, Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine [A - Putea]*, București, 1907-1914.

